

• פרק ו •

נזירים בימי בית שני ובתקופת הגלות ועד ימינו אלה

בפרקים הקודמים עסקנו בדמותם של הנזירים, גדולי האומה, שחיו בתקופת התנ"ך, מימי האבות ועד ימי הבית בראשון. בפרק זה נכתוב על נזירים שחיו בימי בית שני, כפי שמתואר בדברי חז"ל, וכן על נזירים מגדולי ישראל שחיו בתקופת הגלות, עד ימינו אלה.

א. נזירים בתקופת הבית השני**הילני המלכה**

במשונה במסכת נזיר נאמר (יט,ב):

"...מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה, ואמרה: אם יבוא בני מן המלחמה בשלום – אהא נזירה שבע שנים, ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים, ובסוף שבע שנים עלתה לארץ, והוורוה ב"ה שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות, ובסוף שבע שנים נטמאת, ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה. אמר רבי יהודה: לא היתה נזירה אלא ארבע עשרה שנה".

נמצא אפוא שהילני המלכה הייתה נזירה, ולא נחלקו החכמים אלא בשאלת זמן נזירותה: האם הייתה נזירה עשרים ואחת שנה או ארבע עשרה שנה.

להלן נעמוד קצת על דמותה, צדקותה ותולדותיה של הילני המלכה:

הילני המלכה נולדה כגויה, והיא הייתה בתחילה מלכת חדיב (באשור). בשלב מסויים בחייה היא התגיירה עם בנה, המלך מונבז השני. יוסף בן מתתיהו בספרו 'קדמוניות היהודים' (כ,ב-ד) מספר שגיורה היה בהשפעתו של סוחר מיהודה שהגיע לחדיב, והוא זה שסיפר לה על עם ישראל ועל תורתו. לאחר גיורה הגיעה הילני לירושלים, כדי לראות במו עיניה את המקדש שעליו שמעה רבות, והיא הביאה בעצמה קרבנות למקדש. הילני הגיעה לירושלים במחצית הראשונה של המאה הראשונה לספירה למנינם, בעיצומה של שנת בצורת, ומיד נרתמה לעזרת תושבי העיר הרעבים, וקנתה מכספה לחם ודבלות של תאנים שחולקו בין עניי העיר.

חז"ל ראו בהילני המלכה דמות מופת ואישה צדיקה, המדקדקת במצוות, עד שאמרו עליה חכמים ש'כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים' (סוכה ב,ב). חכמים בחרו גם לכתוב לדורות את התרומות שתרמה הילני המלכה לבית המקדש, כגון נברשת הזהב שתרמה ושנתלתה בפתח ההיכל, וטבלת הזהב שעליה הייתה כתובה פרשת סוטה. בזכות תרומות אלו חכמים שיבחוה עד מאד, עד שאמרו עליה (יומא ג,יא): "על הראשונים [הילני ועוד] נאמר: 'זכר צדיק לברכה'..." כאמור, הילני הייתה אישה עשירה והיא הקימה ארמונות מפוארים מדרום לבית המקדש, באזור העופל ובעיר דוד.

לאור דברים אלו, אין זה פלא שגורת צדיקה זו, שהגיעה להכרה האמתית בדבר תכלית החיים ומהותם – בחרה להיות נזירה.

מרים התרמודית

במשנה במסכת נזיר (מז,א) נאמר:

"...מעשה במרים התרמודית שנזרק עליה אחד מן הדמים, ובאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת, והלכה ומצאה שמתה, ואמרו חכמים: תביא שאר קרבנותיה ותטהר".

מרים התרמודית גרה בעיר תדמור, עיר שבנה שלמה המלך במדבר, צפונית מזרחית לדמשק, כדי לבצר ולחזק את שלטונו. תדמור הייתה צומת מרכזי לתנועה ממזרח למערב. וכך מובא בספר מלכים א (ט, יז-יח):

"וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת גִּזְרֹן וְאֶת בֵּית חֶרֶן תְּחִתּוֹן. וְאֶת בְּעֵלְת וְאֶת תְּדֹמֹר בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ".

יש לציין, שאמנם בפסוק כתוב 'תדמור' ואילו במשנה כתוב שמרים באה מ'תרמוד', אך כבר כתב הפירוש מיוחס לרש"י שזהו אותו מקום, וזה לשונו (דה"ב ח,ד):

"ויבן את תדמור במדבר – (ובמלכים א' ט) כתיב 'את תמור' ותדמור קרינו, וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים, ובבבראשית רבה בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל, ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף, על כן נכתב במלכים תמור, לשון תמורה, שהיה להם לעשות לישראל חסד

עשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור, ומשום שלמה לא נכתב כאן תמור אלא תדמור, כלומר עיר חשובה, הכל לכבוד שלמה, שאין כבוד שלמה לומר כאן הא בנה כרך שמרדו בו וקלקלו בו, ועל כן כתב תדמור ולא תמור".

נמצא אפוא, שתדמור ותדמור הן עיר אחת ובאותו מקום עסקינן, כשתושבי העיר זכו ששלמה יבנה וישקיע רבות בעירם, למרות שהם עזרו לשונאיהם של ישראל. תדמור נמצאת במרחק של יותר מ-400 ק"מ מהמקדש שבירושלים, כך שעיר זו רחוקה מן המקדש הן מן הבחינה הגאוגרפית, והן (לפחות מצד תושביה הראשונים) מן הבחינה הרוחנית, ובכל זאת לאחר שנהפכה לעיר יהודית מרכזית, רואים אנו שהיו במקום זה נזירים (מסתבר שמרים לא הייתה היחידה), והדבר מעיד על התקדמותה הרוחנית של העיר. לפיכך אין זה פלא, שחכמים מצאו לנכון ללמד את הדורות הבאים הלכה מהלכות הנזירות, על פי מעשה שהיה באישה ממקום זה, שמי זרקו עליה דמים ונטמאה, ועדיין לא סיימה להביא את כל קרבנותיה, עליה לטהר את עצמה ולהשלים את שאר הקרבנות, וטומאתה אינה סותרת את נזירותה. הלכה נוספת מפורסמת שקבעו חכמים על פי אורח חייהם של התרמודיים היא זמן הדלקת נרות החנוכה, שהוא עד שתכלה רגלא דתרמודאי (שבת כא, ב, עיין שם).

ב. נזירים שחיו לאחר חורבן הבית השני, ועד ימינו אלה²²⁶

רבי חנינא

נאמר במסכת נזיר (כט, ב):

"דתניא: מעשה ברבי חנינא שהדירו אביו בנזיר, והביאו לפני רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל בודקו לידע אם הביא שתי שערות אם לא הביא; רבי יוסי אומר: לידע אם הגיע לעונת נדרים אם לאו; אמר לו: רבי, אל תצטער לבודקני, אם קטן אני – אהיה בשביל אבא, אם גדול אני – אהיה בשביל עצמי; עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו, אמר: מובטח אני בזה שמורה הלכה בישראל! אמרו: לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל".

226. אין בכוונתי לכתוב בפרק זה על כל הנזירים שהיו בתקופת הגלות, אלא רק על המפורסמים שבהם, ואשר המידע שבידינו על נזירותם אינו מוטל בספק.

סיפור זה מעורר שתי שאלות: אמנם דברי רבי חנינא הילד מעוררים הערצה, כשאנו רואים כיצד הוא עומד לפני רבן גמליאל ואומר לו בגבורת רוח, שגם אם מבחינה הלכתית יתברר שאביו איננו יכול להזיר אותו – אין זה משנה דבר, כי הוא יהיה נזיר בכל מקרה, אם לא על ידי הדרת אביו אז מכוח קבלת הנזירות שלו עצמו. אך עדיין יש לשאול: וכי כיצד בגלל זה רבן גמליאל מתפעל ממנו כל כך עד שהוא אומר עליו שמובטח הוא שהוא יהיה מורה הוראה בישראל? וכי לא היו בדורו עוד נערים צעירים שקיבלו על עצמם נזירות? ממה התפעל רבן גמליאל כל כך?

ושאלה שניה: מדוע רבן גמליאל אמר שרבי חנינא יהיה מורה הוראה? הרי יש עוד מעלות ועוד תפקידים בעולמה של תורה. מדוע אם כן רבי חנינא חייב להיות דווקא מורה הוראה? וכי אם רבי חנינא היה גדל להיות מקובל אלוקי, לא היה בכך מעלה ראויה? ניתן כמובן לומר, שרבן גמליאל שהיה נשיא הסנהדרין מברכו בברכה שבה הוא רואה את פסגת ההצלחה התורנית – בכך שרבי חנינא יהיה מורה הוראה כמותו, אך נראה לענ"ד שבדברי רבן גמליאל מסתתרת הבנה עמוקה יותר הקשורה למהות הנזירות.

נראה לענ"ד לומר, שקבלת הנזירות של רבי חנינא איננה קבלת נזירות רגילה, שכן הוא קיבל על עצמו נזירות לעולם או נזירות עולם. זאת מאחר ורבן גמליאל המתואר במעשה זה הוא רבן גמליאל דיבנה, שהיה נשיא הסנהדרין ביבנה לאחר חורבן הבית. וכיון שרבי חנינא אינו יכול להיות נזיר לזמן קצוב, בהיעדר אפשרות לסיים את הנזירות באמצעות הקרבת קרבנות במקדש, בהכרח נזירותו הייתה נזירות לעולם או נזירות עולם. מכאן נבין את גודל מסירותו של רבי חנינא לדבר ה' ולקדושה האלהית, שלמרות היותו נער הוא היה מוכן לקבל על עצמו התחייבות שגם גדולים וחכמים ממנו אינם מוכנים לקבל על עצמם. משראה זאת רבן גמליאל, הוא הבין שנער שיש בו כזו מסירות נפש לרצון ה', מובטח הוא שיגיע לגדולות!

ומדוע דווקא מורה הוראה? הרב קוק זצ"ל (שמונה קבצים א, ריב) מסביר שישנו קשר מהותי בין מצוות הנזירות לבין פסיקת הלכה, ודבר זה בא לידי ביטוי בשערות הארוכות של הנזיר, המרמזות על יכולתו להוריד את הרצון והשפע האלוקי משמי מרום עד לתחתיות ארץ, כפי שעושה הפוסק ומורה ההוראה כשהוא מברר מהו רצון ה' בחיים המעשיים. מכאן מובן מדוע רבן גמליאל בטוח שרבי חנינא עתיד להיות פוסק הלכה, שכן התכונה הנדרשת כדי להיות פוסק היא גם התכונה של הנזיר.

עלי בן יהודה הנזיר

נזיר ופילוסוף שחי בטבריה במאה התשיעית, ויש אומרים שהיה ראש ישיבה בירושלים. היה מרבותיו של רב סעדיה גאון. מהכתבים ששרדו ממנו עולה שהתמחה בפילוסופיה ובלשון, וכן עסק בספר יצירה. באחד הכתבים שנשארו ממנו רואים שעסק בהגיית הריש המיוחדת לאנשי טבריה, וכן בעניין בג"ד כפ"ת ובג"ד כפר"ת.²²⁷

רבי יצחק ורבי יעקב הנזירים

בהקדמה ל'שער ההקדמות' מתאר מהרח"ו את השתלשלות ההעברה והמסירה של תורת הקבלה מדור לדור, כפי שנמסרה לצדיקים מפי אליהו הנביא, וזו לשונו:

"והנה אין בכל דור ודור שלא נמצאו בו אנשים יחידי סגולה ששרתה עליהם רוח"ק והיה אליהו הנביא ז"ל נגלה עליהם ומלמד אותם סתרי החכמה הזאת, וכמו שנמצא כתוב בספרי המקובלים. גם בעל ספר הרקנטי כתב בפרשת נשא בפ' ברכת כהנים וז"ל: והפירוש הא' הוא דעת החסיד רבנו יצחק ק' הרב ז"ל שהיה ג' לאליהו ז"ל כי נגלה להראב"ד ולמד לו חכמת הקבלה והוא מסרה להראב"ד בנו וגם נגלה לו והוא מסרה לבנו הרב יצחק סגי נהור שלא ראה מעולם וגם לו נגלה והוא מסרה לב' תלמידיו, הא' ר' עזרא שפי' שיר השירים והב' ר' עזריאל, ואחריהם נמשכה להרמב"ן ז"ל..."

בתיאור זה מתחיל מהרח"ו את סדר המסירה מהראב"ד, אולם בספר 'מצרף לחכמה' מהיש"ר מקנדיא (דף ט, א), מתוארת אותה שלשלת קבלה אך מנקודת התחלה קדומה יותר, הקודמת לראב"ד, וזו לשונו:

"רבי יצחק נזיר קיבל מאליהו הנביא ז"ל, ואחריו רבי יעקב נזיר, וממנו הראב"ד, ובנו יצחק סגי נהור, רביעי לאליהו".

227. אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, ערך: רבי יהודה עלואן טבריאני; וכן ראה בספר ליקוטי קדמוניות בערך זה ובספר ערוגות הבושם עמ' 59, ועוד.

נמצא אפוא, שקדמו לראב"ד בהעברת שלשלת הקבלה מדור לדור שני נזירים – רבי יצחק ורבי יעקב – שאליהו הנביא היה נגלה אליהם, והם אלו שמסרו לראב"ד את תורת הקבלה.

מדברי מהרח"ו מתברר שתורת הקבלה של האר"י הקדוש עברה במסורת בין צדיקים, וחלקם היו נזירים.

יש לברר: מי היו אותם שני נזירים? לצערנו אין לנו יודעים הרבה על נזירים אלו. יש מי שסובר שרבנו יעקב הנזיר הוא אחיו של בעל ספר המנהגות, וכך כתב בספר 'אוצר הגדולים' בערך על 'רבי יעקב הנזיר', וזו לשונו:

"הוא אחיו של רבנו אשר בן שאול בעל ספר המנהגות, כפי שנודע מתוך ספרי כתבי יד בספר המנהגות שנדפס קטע ממנו בשנות תתק"ן לערך, ובספרי הקבלה נמנה הוא למקובלים הראשונים היסודיים, כי יש שכותבים בספרי המקובלים שהוא תלמידו של רבי יצחק נזיר שקיבל מאליהו הנביא ע"ה, וגם הוא היה בעל גילוי אליהו לקבל ממנו. והראב"ד בעל השגות היה תלמידו של רבי יעקב זה וכמש"כ בזה ערך רבי יצחק נזיר, ובערך ראב"ד, שיש אומרים שהוא היה הראשון שקיבל מאליהו ומסר לראב"ד. ומובא במחזור ויטרי סימן שכ"ח שם מובא לשון אחד מהגהותיו לספר ההוא לראב"ן הירחי מטוליטולא שנפטר לערך שנת תתק"ע, וכתב וזה לשונו: והחבר רבי יעקב נזיר אינו מתפלל בר"ה 'והשיאנו' וכה שאלתי ממנו מה טעם, והשיבני מפני שאין חגיגה בראש השנה וכו', ולי נראה דסדר תפילות הוא מונה וכו' ע"כ".

מקור נוסף בעניין מצאנו בפירוש 'מעשה אורג' לתפילת ראש השנה, שהביא בשם הראב"ן, שכתב בשם רבי יעקב הנזיר, שכוונת המילים 'ושער ראשה כעמר נקי', שבתפילת ראש השנה – היא לשעיר ר"ח. והדברים מופלאים.

ממקורות אלו עולה שנזירים אלו הם כנראה חכמים קדומים מחכמי צרפת.

רבי משה הלוי הנזיר (המאה ה-17):

נולד בעיר קושטא בתורכיה, עלה ממנה לארץ ישראל, והתיישב עד סוף ימיו בעיר חברון תיבנה ותכונן. היה פרוש וחסיד, וכך כתב בפנקסו (כפי הנדפס בשו"ת מטה יוסף או"ח סוף סימן כ):

”אלה הדברים אעשם ולא אעזבם כל ימי חיי בס”ד, שלא לשוח שיחת חולין כלל ועיקר אלא להשיב מפני השלום. שלא לפנות מחשבתי מאחריו יתברך לחשוב בשום דבר אחר אלא לעבודתו. שלא להתגאות בלבי כלל וכאשר יתגאה עלי לבי אחשוב מיד מיעוט ערכי בתורה ובמצוות ונפשי כעפר תהיה לעבודתו יתברך. שלא לדבר אלא בקול נמוך ויהיו דברי מועטים אפילו בדברי תורה, ואחשוב שמלא כל הארץ כבודו ואני עומד עבד לפני אדוניו יתברך וממנו ית’ אשאלה עזר וסיוע גדול למען רחמי יתברך כי רבים המה לכל הבא ליטהר, ועל חסדיו נשענתי וסייעני לא בצדקתי ולא ביושר לבבי, כי ידעתיו הוא יגמר על ידי למען רחמי ויאמר די לצרותי, ויזכני לעבדו באמת כל ימי חיי ותצא נשמתני קשורה באהבתו אמן סלה“.

נמצא אפוא, שמדובר בחסיד פרוש וקדוש.

שאלה ששאל רבי משה הלוי הנזיר הנזכר את רבי חסדאי הכהן פרחיאי, אב”ד סלוניקי, מובאת בשו”ת של רבי חסדאי הנ”ל (תורת חסד סימן י”ז), וזו לשונו:

”ואלו דברי רבי חסדאי: נדרשתי לאשר שאלני החכם השלם נזיר אלוקים שליחא דרחמנא כמה”ר חיים משה הלוי במכתבו אלי, וזה לשונו: הנה בהיותי באישטרושה יע”א, ראה ראיתי שערוריה אנשים מבני ישראל מסתחרים בגבינה ושולחים אותה ביד גוי בלי חותם כלל, לא ידעתי על מה הם סומכים. עוד אחרת היתה שם, והוא כי ראיתי אותם שותים שכר של גויים הנעשים מתותים, ולדעתי אין היתרו ברור...“.

רבי משה הלוי הנזיר חיבר ספר על שולחן ערוך חושן משפט, שנקרא ’ידי משה’, אך ספר זה מעולם לא ראה אור. מקצת מחידושו מובאים בשו”ת של בנו רבי יוסף הנזיר, וכדלהלן.

באגרת שכתב ה’אור החיים’ הק’²²⁸ על דבר פטירת אחד מחכמי דורו – רבי שמואל – הוא כותב:

”והשתדלתי לקוברו במקום המקודש לפני חסיד וקדוש אחר הרב הנזיר ז”ל...“, וכוונתו לרבי משה הלוי הנזיר זצ”ל.

228. רבי חיים אבן עטר, מאת מנחם קלאר, עמ’ צא.

רבי יוסף הלוי נזיר (בנו של רבי משה הלוי הנזיר):

מחכמי מצרים במאה ה-17, בעל שו"ת 'מטה יוסף'. למד בירושלים אצל המהר"מ גלאנטי, יחד עם רבי חזקיה די סילוה, בעל פרי חדש. מירושלים ירד למצרים, ושם היה דיין בביה"ד של רבי אברהם הלוי. בספר 'שם הגדולים' כתב עליו הרב החיד"א: "מטה יוסף – ב' חלקים שו"ת למהר"י הלוי נזיר בן הרב הקדוש מה' משה הלוי נזיר. ובמטה יוסף ח"ב א"ח סי' כ' הובאה פלפול בהרמב"ם ה' י"ט מהרב אביו. ובסוף הסי' כתוב קצת סייגים שקבל הרב על עצמו, כנראה שהיה כתוב בנייר זה שפי' בו דברי הרמב"ם והדפיסוהו, שמרוב קדושתו הי' כותב בכל מקום אזהרות ועניני סדר קדושה, כמו שראיתי איזה ספרים וקונטרסים מטהרת יד הקדש הרב מהר"ם נזיר נז'. ומהסייגים הנזכרים יראה הרואה תוקף קדושתו".

הרב דוד כהן הנזיר

הרב דוד כהן, הרב הנזיר זצוק"ל, חי בשנים תרמ"ז – תשל"ב, והיה תלמידו הגדול של הראי"ה קוק זצ"ל. מעבר להיותו נזיר הוא הוסיף ונהג בעצמו מנהגי פרישות רבים, כגון: טבעונות מוחלטת (לא אכל בשר ודגים, לא נעל מנעלי עור ולא ישב על כסא מרופד בעור). רבים מימי חייו עברו עליו בצומות, וכן היה עושה תענית דיבור כל שנה במשך 42 יום רצופים, החל מיומיים לפני ראש חודש אלול ועד לאחר יום הכיפורים.²²⁹ עסק רבות בתורת הקבלה, ואף פיתח שיטה מדעית עיונית להחזרת הנבואה. את שיטתו זו פרש במיוחד בספרו 'קול הנבואה'.

יומנו האישי יצא לאור ונקרא 'משנת הנזיר', להלן ציטוטים ממנו העוסקים בנזירות:

שנת תרפ"ב

"הנני הנזיר, כן, הנני הנזיר, דרגא לנביא. צמא כואב מצפה ומייחל לנטפי טל שמים, לגילוי חכמת ה', חסדו ואמיתו..."

229. על ימים אלו אמר הרב: 'ודברת במ' – בדברי תורה, כש'בם' עולה בגימטריה 42 ('איש כי יפליא' עמ' 118).

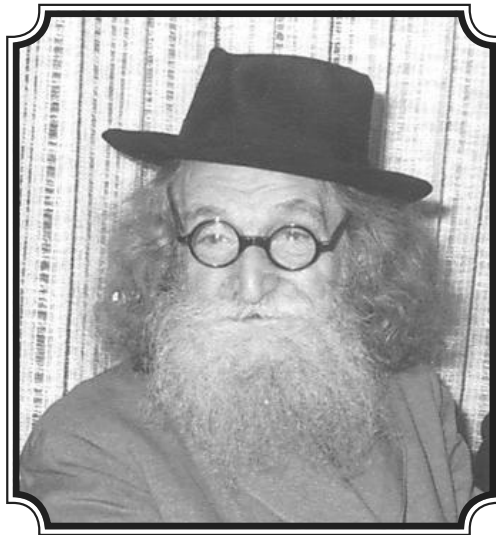
ואולי ירחם ה' ואהי לא היחידי, אלא הראשון, שאחריו יבואו ויאספו סביב לו בני עליה, היחידיים. והם ישאו עול משא הקודש, לגילוי לאמיתו, כבימי הנביאים, ויחדש ימינו כקדם...".

שנת תרפ"ג

"נזיר הנני, שם זה הנני נושא בהדר קודש.

אלמלא לא באתי אלא בשביל זה, לפרסם שם זה, להיות בליבות זרע קודש ישראל, צעירי הצאן, זכרונות קודשי עברם הגדול, בגילוי שכינה, טהרה וקדושה, להכות בליבם הרך גלי געגועים לעבר זה, שיקום ויהי לעתיד. חידוש ימינו כקדם, גם בשביל זה כדאי לשאת ולסבול, ואמלט, רב לי רב.

אבל לגבי דידי הנזירות היא ההתחלה, המעלה הראשונה לגילוי הנבואה. הראשונה תלויה בי, אבל האחרונה תלויה בגזרה עליונה, ובדורות".

הרב דוד כהן זצוק"ל